

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Sokka, Sakarias

Title: Vertaisarviointi ja vallankäyttö valtion taidelautakunnissa 1918-1939

Year: 2012

Version: Published version

Copyright: © Historiallinen Aikakauskirja ja tekijät

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Sokka, S. (2012). Vertaisarviointi ja vallankäyttö valtion taidelautakunnissa 1918-1939. *Historiallinen Aikakauskirja*, 110(1), 21-34. <https://doi.org/10.54331/haik.139853>

Sakarias Sokka

Vertaisarviointi ja vallankäyttö valtion taidelautakunnissa 1918–1939

Kirkollis- ja opetustoimituskunnan, vuodesta 1922 Opetusministeriön, alaisuuteen perustettiin vuonna 1918 viisi valtion taidelautakuntaa. Sakarias Sokka tarkastelee taidelautakuntien taustoja ja toimintaa sotien välisessä Suomessa. Kohteena ovat suomalaisen taidepolitiikan ominaispiirteeksi tunnistettu, edustuksellisuuteen tukeutuva ja asiantuntijoiden toteuttama vertaisarviointi sekä lautakuntien alkuvaiheeseen liittynyt vallankäyttö.

Tässä artikkelissa tulkitaan valtion taidelautakuntien arkistoaineistoa vuosilta 1918–1939. Nykyisessä, 1960-luvulla luodussa taidetoimikuntajärjestelmässä taidetukien jako valmistellaan asiantuntijoiden tekemin vertaisarvioinnein. Niiden käyttöä perustellaan parhaan alakohtaisen asiantuntemuksen hyödyntämisellä ja järjestelmän autonomialla suhteessa politiikkaan, mutta arviointimalli ilmentää myös suomalaiselle järjestelmälle leimallista valtion ja eturyhmien vahvaa asemaa.¹ Toimikuntien jäsenet nimittää ministeriö² eri taide- ja kulttuurialojen järjestäytyneiden tahojen esitysten perusteella. Lautakuntien aineisto osoittaa, että toimintamalli oli vastaava jo sotien välisenä aikana.

Ensimmäisen tasavallan kulttuuripoliittikkaa koskevia tutkimuksia on julkaistu suhteellisen niukasti, taidelautakuntiin keskittyen ei lainkaan.³ Tämän artikkelin tutkimusongelma koskee intressiedustuksen ja vertaisarviointien suhdetta sekä siihen sisältyvää vallankäyttöä: millaiselta pohjalta asiantuntijat toimivat ja keitä he olivat, millaisia arviointikriteerejä he sovelsivat ja kuinka he niitä käyttäessään määrittivät

omien alojensa sekä julkisen taidepolitiikan toimintapiiriä?

Taidelautakuntien toiminta selittää osaltaan asiantuntijavallan rakentumista osaksi valtionhallintoa, jonka yhtenä ominaispiirteinä sotien välisessä Suomessa oli parlamentarismien kestävyys.⁴ Analyysin tulokset osoittavat, että vaikka lautakuntien toimintaa perusteltiin taiteen autonomialla ja epäpoliittisuudella, toimintamalliin rakennettiin heti perustettaessa sisään myös poliittinen aspekti, joka perustui poliittiseen järjestelmään palautuvaan toiminnan sääntelyyn sekä asiantuntijoiden harjoittamaan arviointi- ja nimeämisen vallan käyttöön ja intressiedustukseen. Lautakuntajäsenten suhteellisen yhdenmukainen koulutustausta, ammattiryhmien si-

1. Ilkka Heiskanen, Anita Kangas & Peter Lindberg (1995) 'Cultural Policy Decision-Making and Administration', teoksessa *Cultural Policy in Finland. National Report*, The Arts Council of Finland / Council of Europe: Helsinki, 91–95; Per Mangset (2009) 'The Arm's Length Principle and the Art Funding System. A Comparative Approach', teoksessa Pyykkönen, Simanainen & Sokka (toim.) *What about cultural policy?* Jyväskylä: Minerva, 288–297.
2. Taiteen keskustoimikunnan osalta. Aluetasolla toimikuntien nimittämisvastuu siirrettiin vuonna 2011 maakuntien liitoille, jotka ennen nimityksiä kuulevat asiantuntijatahoja.
3. Vrt. Veli-Matti Autio (1986) *Opetusministeriön historia IV. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripoliittikka 1917–1944*, Pieksämäki: Opetusministeriö; Minna Helminen (2007) *Säätyläistön huvista kaikkien kaupunkilaisten ulottuville*, Helsinki: Cupore; Paula Tuomikoski-Leskelä (1977a) *Taide ja politiikka. Kansanedustalaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*, Historiallisia tutkimuksia 103, Helsinki: SHS; Paula Tuomikoski-Leskelä (1977b) 'Poliittista, taiteellista ja siveellistä hurmiota. 1920- ja 1930-luvun kulttuuri-ilmaston hahmottelua', *HAik* 4/1977.
4. Ks. Timo Soikkanen (1991) 'Suomen 30-luku ei ollut Euroopan 30-luku', teoksessa Timo Vihavainen (toim.) *Talvisota, Venäjä ja Suomi*, Historiallinen Arkisto 95, SHS: Helsinki, 157–164; Vesa Vares (1991) *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933)*, Turun yliopisto, *Poliittinen historia* C:35, Turku; Risto Alapuro (1995) *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*, Porvoo: Hanki ja Jää, 236–257; Risto Alapuro (2004) 'What is Western and What is Eastern in Finland?', *Thesis Eleven* 77, 91–94.

säinen kanssakäyminen ja alakohtainen järjestäytyminen olivat olennaisessa asemassa käytännön toimien suuntaamisen ja lautakuntien jatkuvuuden turvaamisen kannalta.⁵

Taidelautakuntien tausta ja tehtävät

Jo autonomisessa Suomessa luotiin useita instrumentteja kulttuurin ja taiteen hallinnointiin: perustettiin ensimmäiset julkista tukea saaneet laitokset ja kirjastot, kehitettiin muinaismuistojen suojelua ja arkistolaitosta sekä kerättiin kansatieteellisiä kokoelmia. Myös yleinen oppivelvollisuus kirjattiin tuolloin lakiin. Vielä 1800-luvun alkupuolella valtio maksoi melko harvoja taiteilijaeläkkeitä ja ylläpiti vain yksittäisiä virkoja taiteen tukemiseksi, mutta jaksolla 1880–1900 valtio nelinkertaisti taidetukensa kohdentaen varoja useille taidelaitoksille ja jakaen aiempaa enemmän taiteilija-apurahoja. Tähän vaikuttivat niin valtiontaloudelliset syyt kuin kansallinen herääminen. Myös paikallistasolla suunnattiin julkisia varoja kulttuuriin, kun orkestereita ja teattereita tuettiin kansansivistystarkoituksessa ja kaupunkiporvariston tarpeita tyydyttämään.⁶

Vuonna 1919 eduskunta hyväksyi lainsäädäntö-, toimeenpano- ja tuomiovallan erotteluun perustuvan parlamentarismen periaatteen mukaisen hallitusmuodon. Uudesta vallaasta

huolimatta vanhat senaatin toimituskunnat ja monet 1800-luvulla perustetut keskusvirastot jatkoivat toimintaansa, mutta myös uusia elimiä perustettiin vastaamaan yhä eriytyneempiin hallintotarpeisiin.⁷ Uusien hallintoelinten perustaminen ilmensi porvarillis-edustuksellisen järjestelmän kehitykseen liittyvää avoimesti poliittisten kysymysten sekä epäpoliittisemmiksi tulkituttujen, usein alakohtaista asiantuntemusta vaatineiden, asioiden erottelua.⁸

Taiteita koskevien asioiden käsittely lukeutui vanhastaan Kirkollisasiantoimituskunnan vastualueisiin. Toimituskunta muutti nimensä Kirkollis- ja opetustoimituskunnaksi vuonna 1917 ja vuonna 1922 Opetusministeriöksi, jonka toimialaan taiteen ja kulttuurin tukeminen edelleen kuuluu.⁹ Sen hallinnonalalla varsinaisia virastotyyppisiä keskushallintoyksikköjä oli itenäistymisen alussa vain muutama, mutta niiden lisäksi toimituskunnan kanavoimalla rahoituk-sella ja sen valvonnassa toimi erilaisia lautakuntia.¹⁰

Vuonna 1918 perustettiin valtion taiteelliset asiantuntijalautakunnat viidelle alalle: kuvataiteet, kirjallisuus, rakennustaide (ml. koristetaide ja puutarha-arkkitehtuuri), säveltaide ja draama. Kirkollis- ja opetustoimituskunta asetti lautakunnille ohjesäännön, joka osoitti niiden aseman sen kontrollissa toimivina mutta suhteelli-

5. Vrt. Geoffrey M. Hodgson (2006) 'What are Institutions?' *Journal of Economic Issues* XI, 1–25; Paul J. DiMaggio & Walter W. Powell (1983) 'The Iron Gage Revisited. Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields', *American Sociological Review* 48, 147–160.

6. Markku Heikkilä (1985) *Opetusministeriön historia III. Kielitaistelusta sortovuosiin 1869–1917*, Helsinki: Opetusministeriö, 281; Tuomikoski-Leskelä (1977) 26; Helminen (2007); Sakarias Sokka (2005) *Sisältöä kansallisvaltiolle*, Helsinki: Cupore.

7. Seppo ja Paula Tiihonen (1984) *Suomen hallintohistoria*, Helsinki: Valtion painatuskeskus, 161–172; Raimo Savolainen (1996) *Keskusvirastolinna- ja virastoarmeijaksi. Senaatin ja valtioneuvoston alainen keskushallinto Suomessa 1809–1995*, Helsinki: Hallintohistoriakomitea ja Edita, 159–204; Raimo Savolainen (2009) 'Keskusviras-

tolinna- ja virastoarmeijaksi', teoksessa Raimo Savolainen (toim.) *Oma hallinto. Kansakuntaa rakentamassa 1809–2009*, Porvoo: Valtioneuvoston kanslia, 178–185.

8. Ks. Kyösti Pekonen (2003) 'Hallitseminen' teoksessa Hyvärinen, Kurunmäki, Palonen, Pulkkinen ja Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, Tampere: Vastapaino, 117–165; Tiihonen & Tiihonen (1984) 167, 172–180; Jari Stenvall (1995) *Herrasmiestaidosta asiamiestietoon. Virkamiehistön asiantuntemuksen kehitys valtion keskushallinnossa*, Helsinki: Hallintohistoriakomitea, 126–129.

9. Vuonna 2010 ministeriön nimi muutettiin muotoon Opetus- ja kulttuuriministeriö.

10. Savolainen (1996) 171; Kaarlo Tuori (1983) *Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta 1*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 159, Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

sen itsenäisinä hallintoeliminä. Ohjesääntöön kirjattuja lautakuntien tehtäviä olivat oman taidealan seuraaminen ja taiteen etujen valvonta, hallituksen vaatimien taidetta koskevien lausuntojen ja selvitysten antaminen sekä oma-aloitteinen ehdotusten tekeminen. Käytännössä tärkeimmiksi käsitellyiksi kysymyksiksi muodostuivat esitykset palkinnoista, eläkkeistä, avustuksista ja apurahoista.¹¹ Suurimmat rahasummat liikkuivat alusta asti taidelaitosten tuissa.¹² Taitelijakohtaisiin apurahoihin ja palkintoihin kullakin lautakunnalla oli käytettävissä muutamia kymmeniä tuhansia markkoja vuosittain. Lisäksi lautakunnat käsitelivät eläke-esityksiä, joko omasta aloitteestaan tai saamiinsa ehdotuksiin lausuntoja antaen. Niissä alakohtaiset erot olivat suuria. Eniten eläkkeitä käsiteltiin kirjallisuuden ja säveltaiteen lautakunnissa, joissa uusien eläke-esitysten summat saattoivat vuositasolla ylittää apurahojen ja palkintojen summan. Vähiten eläke-esityksiä käsiteltiin rakennustaiteen lautakunnassa.

Lautakuntia perustettaessa sovellettu malli oli tuttu jo 1800-luvun asiantuntija-arvioinneista ja taidepalkintojen jaoista.¹³ Myös vuonna 1906 asetetun taideapurahoja käsitelleen komitean ehdotuksissa oli samoja piirteitä kuin itsenäisyy-

den alussa toteutuneessa mallissa.¹⁴ Lautakunnat perustamalla toimintamalli virallistettiin¹⁵ ja vakinaistettiin, ja lautakunnat toimivat pitkälti sen mukaan aina 1960-luvun lopun hallinnon ja lainsäädännön uudistuksiin saakka. Mallia sovellettiin myös tiedehallintoon, kun nykyisen Suomen Akatemian edeltäjäksi luettavan Valtion Tieteellisen Keskuslautakunnan johtosääntö vahvistettiin vuonna 1919 taidelautakuntia mukaillen.¹⁶

Lautakuntien toimintaan taidehallinnossa kytketyt arviointikäytännöt eivät olleet poikkeuksellisia, sillä erityisosaamista valjastettiin monilla muillakin aloilla varhain hallinnon tarpeisiin. Esimerkiksi vuoden 1917 erityisoloissa ja itsenäisyyden alussa käytettiin elintarvikehuollossa asiantuntijaelimiä, joihin nimesivät jäseniä erilaiset järjestöt, liikkeet ja yhdistykset. Olennaista tällöin oli oman alan *asiantuntemuksen* painottaminen, johon sekoittui *intressiedustuksen* periaate. Edustuksellisuus toi toimintaan joustavuutta, mutta takasi myös puhdasta virkamiestyötä laajapohjaisemman perustan valittujen toimintalinjojen jatkuvuudelle.¹⁷

Jo autonomisessa Suomessa erilaiset ryhmitymät ajoivat kulttuurin saralla etujaan suhteessa keskushallintoon samalla, kun alakohtainen

11. KA OPM Valtion taidelautakunnat, kirjallisuuslautakunnan ptk. 5.10.1918; kuvataideltk:n ptk. 18.10.1918; Tuori (1983) 271; Sakarias Sokka & Anita Kangas (2007) 'At the Roots of Finnish Cultural Policy. Intellectuals, nationalism, and the arts', *International Journal of Cultural Policy* 13:2, 185–202; Savolainen (1996) 171–172; Autio (1986), 22–24; Tuomikoski-Leskelä (1977a); Sokka (2005).

12. Jo 1920-luvulla sekä teattereiden yhteenlaskettu tuki että tiettyjen valtion menosäännöstä tuettujen musiikin alan laitosten tukisummat ylittivät miljoona markkaa vuodessa.

13. Asiantuntijalautakuntamallia käytettiin taiteen alalla varhain Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa (perustettu 1831) ja Suomen Taideyhdistyksessä (perustettu 1846). Taideyhdistyksen omiin tarpeisiinsa luomaa mallia sovellettiin ensimmäisen kuvataiteen valtionpalkinnon jaossa vuonna 1873. Ks. Sokka (2005) ja Irma Sulkunen (2004) *Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831–1892*, Helsinki: SKS.
14. Komiteamietintö 1906:10.

15. Esim. KA OPM KD 31/565 1920 draamallisen lautakunnan toimintakertomukset 1918–19; KA OPM KD 12/492 1924 rakennustaideltk:n toimintakertomus 1922.

16. Tomi Mertanen (2010) *Taiteen tukijat ja tekijät. Valtion taidelautakunnat sekä valtiollinen kulttuuri- ja taidepolitiikka 1940–1950-luvun Suomessa*, Helsinki: Cupore, 211–225; Jyrki Paaskoski (2008) *Oppineiden yhteisö. Suomalaisen tiedeakatemia 1908–2008*, Keuruu: Otava, 99–107, 205.

17. Tuori (1983); Autio (1986) 210–242; ks. myös Johanna Rainio-Niemi (2010) 'State Committees in Finland in Historical Comparative Perspective', teoksessa Alapuro & Stenius (toim.) *Nordic Associations in a European Perspective*, Baden-Baden: Nomos, 241–267; vrt. Lars Trägårdh (2007a) 'Democratic Governance and the Creation of Social Capital in Sweden. The Discreet Charm of Governmental Commissions' sekä Lars Trägårdh & Bo Rothstein (2007) 'The State and Civil Society in a Historical Perspective. The Swedish Case', teoksessa Trägårdh (toim.) *State and Civil Society in Sweden. The Welfare State Model Reconsidered*, New York & Oxford: Berghahn.

valta keskittyi sekä järjestöjen sisällä että niiden välillä.¹⁸ Klassisten korporatismiteorioiden¹⁹ mukaan yksilöiden ja valtion toimintaa välittämään kehitettiin erilaisia intressien kanavoimien käytänteitä modernin valtion kehityksen myötä. Niin Ruotsissa kuin Suomessakin järjestäytyminen eteni useimmiten tiiviin valtiosuhteen siivittämänä. Tähän vaikutti aateperinne, jossa kansallisvaltion ja järjestäytymisen suhdetta rakennettiin yleistä hyvää palvelevien tavoitteiden kautta. Yhteisön kehitystä tukevia tavoitteita on kaikissa Pohjoismaissa ajettu edustuksellisen parlamentarismen rinnalla myös järjestäytyneen edustuksellisuuden keinoin.²⁰

Jäsenet ja sidosryhmät

Eduskunnan ja ministeriön kontrollin ohella lautakuntien tuli toimissaan ottaa huomioon taidealojen sisäiset keskustelut, sillä toiminnalta olisi pudonnut pohja ilman suhteellisen laajasti jaettua lautakuntien asiantuntemuksen hyväksyntää. Suhteet taidealoihin hoidettiin käytännössä henkilösidososten ja järjestäytyneiden eturyhmittymien kautta.

Lautakuntien aloittaessa työnsä jokaiseen niistä nimettiin puheenjohtaja sekä neljä jäsentä, joista ainakin kahden tuli edustaa taiteilijoita. Jäsenkaudet olivat nelivuotisia siten, että joka toinen vuosi kaksi jäsentä oli erovuorossa. Tai-

teilijäsenenten nimeämisistä tuli pyytää alan keskeisen taiteilijajärjestön lausunto.²¹ Istuvien jäsenenten mielipiteet olivat tärkeitä jäsentäydennyksissä, sillä jäsenkausien päättyessä lautakunnat ehdottivat itse ministeriölle uusille kausille nimettävät jäsenet. Saman jäsenen uudelleen nimeämistä ei kielletty. Kun ministeriö pääsääntöisesti vain vahvisti lautakuntien esitykset, vaihtuvuus oli hyvin vähäistä, sillä lautakunnat päätyivät usein ehdottamaan jatkokausia vanhoille jäsenilleen.²² Ensimmäisten puheenjohtajien valinnat olivat siten kauaskantoisia lautakuntien jäsenkoostumusta ajatellen.

Lautakuntien puheenjohtajiksi nimettiin miehiä, jotka joko jo olivat professoreita tai heidät nimitettiin sellaisiksi (yliopistossa työskentelevinä tai arvonimen saaneina) suhteellisen pian lautakuntien perustamisen jälkeen. Heidät rekrytoitiin toimissaan kansainvälisyyttä korostaneista taidealojen ja estetiikan asiantuntijoista. Jo vuoden 1906 komitea, joka osittain koostui nyt puheenjohtajiksi valituista miehistä, oli työskennellyt lähinnä perustuslaillisessa, kieliryhmien väliselle yhteistyölle ja kansainvälisille vaihtueille myönteisessä hengessä.²³

Puheenjohtajien valinta ja heidän valitsemansa lautakuntajäsenet heijastelivat tahtoa sitoa molemmat kieliryhmät saman järjestelmän piiriin. Lautakuntien koostumuksissa toistuivat

18. Sakarias Sokka & Anita Kangas (2006) 'From Private Initiatives towards the State Patronage', *Nordisk kulturpolitisk tidskrift* 9:1, 116–136; Sokka & Kangas (2007); Erkki Sevänen (1997) 'Ensimmäisen tasavallan poliittinen tilanne ja kirjallisen älymystön toimintastrategiat', teoksessa Pertti Karkama & Hanne Koivisto (toim.) *Älymystön jäljillä*, Tietolipas 151, SKS: Helsinki, 59; Henrik Stenius (1983), 'Massorganisation och nationell sammanhållning', *Sociologia* 1983:2, 112–125; Martti Siisiäinen (2011), 'Osallistumisen ongelma', *Kansalaisyhteiskunta* 1:1, 8–40; ks. myös Sulkunen (2004).

19. Esim. de Tocqueville; Durkheim.

20. Antti Karisto & Pentti Takala (1990) *Suomi muuttuu*, Porvoo: WSOY, 169; Lars Trägårdh (2007b) 'The "Civil Society" Debate in Sweden: The Welfare State Challenged', teoksessa Trägårdh 13–14; Sokka & Kangas (2006); Mangset (2009); Risto Alapuro (2010), 'Intro-

duction: Comparative Approaches to Associations and Civil Society in Nordic Countries', teoksessa Alapuro & Stenius, 17–18; Henrik Stenius (2010) 'Nordic Associational Life in a European and an Inter-Nordic Perspective', teoksessa Alapuro & Stenius, 43, 51, 76; ks. myös Matti Klinge (1967) *Kansalaismielen synty. Suomen ylioppilaiden aatteet ja järjestäytyminen ilmentämässä yleisen mielipiteen ja kansalaistietoisuuden kehittymistä v. 1853–1872*, Helsinki; Vesa Vares (2000) *Varpuset ja pääskysel. Nuor-suomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*, Historiallisia tutkimuksia 202, Helsinki: SKS, 103–149.

21. Esim. kuvataideltk. 14.9.1918, Bil 1.

22. Ks. Sokka & Kangas (2007) 191–193.

23. Komitean muodostivat J. J. Tikkanen, Robert Kajanus, Ilmari Krohn, Eero Järnefelt, Axel Gallén ja Emil Wikström (komiteamietintö 1906:10, 6); ks. Sokka (2005).

Taulukko 1.

Lautakuntien jäsenet niiden aloittaessa toimintansa:²⁶

	<i>Kirjallisuus</i>	<i>Draama</i>	<i>Säveltaide</i>	<i>Kuvataide</i>	<i>Rakennustaide</i>
Pj.:	W. Söderhjelm (Yrjö Hirn)	Yrjö Hirn	Robert Kajanus	J. J. Tikkanen	Eliel Saarinen
Jäsenet:	Juhani Aho G. E. Zilliacus Gunnar Castrén A-M Tallgren	Erkki Kivijärvi C. O. Homén Nicken Rönngren Katri Rautio	Jean Sibelius Erkki Melartin Erik Furuhjelm Evert Katila	Onni Okkonen Gunnar Finne Sigurd Frosterus Eero Järnefelt	Armas Lindgren Bertel Jung Gustaf Strengel M. B. Schalin

yliopistosta. Liiton puheenjohtaja ja kaikki hänen lautakuntaan kutsutunsa jäsenet kuuluivat saman liiton ydinryhmään. Liitto oli myös lautakunnan taiteilijajäsenten valinnassa käytetty lausunnonantaja. Vaikka sen asemaa haastettiin, liitto säilytti vahvan edustuksen lautakunnassa. Edes suomenmielinen, poliittisesti oikealle kallistunut ja Kuoroliiton kautta tavoitteitaan ajanut Heikki Klemetti ei kyennyt horjuttamaan sitä kuin väliaikaisesti. Hän syrjäytti ministeriön päätöksellä puheenjohtaja Robert Kajanuksen yllättäen vuonna 1928, mutta ei omalla puheenjohtajakaudellaankaan voinut sivuuttaa säveltäjien vaikutusvaltaa lautakunnassa. Vuonna 1936 Klemetti

puheenjohtaja ja kaikki hänen lautakuntaan kutsutunsa jäsenet kuuluivat saman liiton ydinryhmään. Liitto oli myös lautakunnan taiteilijajäsenten valinnassa käytetty lausunnonantaja. Vaikka sen asemaa haastettiin, liitto säilytti vahvan edustuksen lautakunnassa. Edes suomenmielinen, poliittisesti oikealle kallistunut ja Kuoroliiton kautta tavoitteitaan ajanut Heikki Klemetti ei kyennyt horjuttamaan sitä kuin väliaikaisesti. Hän syrjäytti ministeriön päätöksellä puheenjohtaja Robert Kajanuksen yllättäen vuonna 1928, mutta ei omalla puheenjohtajakaudellaankaan voinut sivuuttaa säveltäjien vaikutusvaltaa lautakunnassa. Vuonna 1936 Klemetti

puheenjohtaja ja kaikki hänen lautakuntaan kutsutunsa jäsenet kuuluivat saman liiton ydinryhmään. Liitto oli myös lautakunnan taiteilijajäsenten valinnassa käytetty lausunnonantaja. Vaikka sen asemaa haastettiin, liitto säilytti vahvan edustuksen lautakunnassa. Edes suomenmielinen, poliittisesti oikealle kallistunut ja Kuoroliiton kautta tavoitteitaan ajanut Heikki Klemetti ei kyennyt horjuttamaan sitä kuin väliaikaisesti. Hän syrjäytti ministeriön päätöksellä puheenjohtaja Robert Kajanuksen yllättäen vuonna 1928, mutta ei omalla puheenjohtajakaudellaankaan voinut sivuuttaa säveltäjien vaikutusvaltaa lautakunnassa. Vuonna 1936 Klemetti

puheenjohtaja ja kaikki hänen lautakuntaan kutsutunsa jäsenet kuuluivat saman liiton ydinryhmään. Liitto oli myös lautakunnan taiteilijajäsenten valinnassa käytetty lausunnonantaja. Vaikka sen asemaa haastettiin, liitto säilytti vahvan edustuksen lautakunnassa. Edes suomenmielinen, poliittisesti oikealle kallistunut ja Kuoroliiton kautta tavoitteitaan ajanut Heikki Klemetti ei kyennyt horjuttamaan sitä kuin väliaikaisesti. Hän syrjäytti ministeriön päätöksellä puheenjohtaja Robert Kajanuksen yllättäen vuonna 1928, mutta ei omalla puheenjohtajakaudellaankaan voinut sivuuttaa säveltäjien vaikutusvaltaa lautakunnassa. Vuonna 1936 Klemetti

puheenjohtaja ja kaikki hänen lautakuntaan kutsutunsa jäsenet kuuluivat saman liiton ydinryhmään. Liitto oli myös lautakunnan taiteilijajäsenten valinnassa käytetty lausunnonantaja. Vaikka sen asemaa haastettiin, liitto säilytti vahvan edustuksen lautakunnassa. Edes suomenmielinen, poliittisesti oikealle kallistunut ja Kuoroliiton kautta tavoitteitaan ajanut Heikki Klemetti ei kyennyt horjuttamaan sitä kuin väliaikaisesti. Hän syrjäytti ministeriön päätöksellä puheenjohtaja Robert Kajanuksen yllättäen vuonna 1928, mutta ei omalla puheenjohtajakaudellaankaan voinut sivuuttaa säveltäjien vaikutusvaltaa lautakunnassa. Vuonna 1936 Klemetti

24. Autio (1986) 219; Sokka (2005) 100–119.

25. Esim. Pertti Alasuutari (1999) 'Taidepolitiikka ja kansankuva', teoksessa Koistinen, Kruuspere, Sevänen & Turunen (toim.) *Kaksi tietä nykyisyyteen*, Helsinki: SKS, 237–240.

26. Lautakuntiin nimetyistä ensimmäisistä jäsenistä ks. KA OPM KD 31/1920; KD 29/565 1920; KD 47/579 1921; KA OPM Valtion taidelautakunnat, kuvataideltk. 14.9.1918; kirjallisuusltk. 5.10.1918. Jatkossa esitettävät jäsenistöä yleisesti koskevat tiedot perustuvat Kansallisarkiston kokoelmissa säilytettävään lautakuntien arkistomateriaaliin (toimintakertomukset ja pöytäkirjat) vuosilta 1918–1939 sekä jäsenten biografiatietoihin (*Kansallinen Elämäkerrasto*, *Kansallisbibliografia* ja taidealoittaiset matriikkelit sekä järjestöhistoriikit).

27. Suomen Taiteilijaseuran – ennen kaikkea sen johtokunnan – merkitys ammattilaisuuden rajaamisessa kuvataiteen alalla on tästä hyvä esimerkki (ks. Auli Jämsänen (2006) *Matrikelitaiteilijaksi valikoituminen. Suomen kuvataiteilijat -hakuteoksen (1943) kriteerit*, Jyväskylä Studies in Humanities 61, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto).

28. Ks. Hodgson (2006); DiMaggio & Powell (1983).

tin tilalle nimettiin Säveltaiteilijain Liitossa aktiivisesti toiminut Leevi Madetoja.²⁹

Kuvataiteen alalla pitkään käytännössä ruotsinkielisinä toimineet Suomen Taideyhdistys ja 1860-luvulla perustettu Suomen Taiteilijaseura olivat olennaisimmat yhteistyötahot, joista vähintään toiseen useimmilla lautakunnan jäsenillä oli suora side kautta koko sotienvälisen ajan. Taiteilijajärjestöjäsenistä lausuntoja antoivat Taiteilijaseura ja vuonna 1910 perustettu Kuvanveistäjäliitto. Sotien välisenä aikana kuvataiteen eriytyminen eteni, ja myös uudet taiteilijajärjestöt hakivat vaikutusvaltaa kuvataidelautakunnassa, mutta vanhat tahot säilyttivät keskeisen asemansa.

Kirjallisuuden lautakunnan toimintaan oli eniten mielenkiintoa molemmilla alan keskeisillä taiteilijajärjestöillä, suomen- ja ruotsinkielisillä kirjailijaliitoilla, joilta pyydettiin myös lausuntoja – kulloinkin erovuorossa olleen jäsenen edustaman kieliryhmän mukaan – kirjailijajäseniä nimettäessä. Kielikysymyksen kärjistyminen olisi kirjallisuudessa taidealan luonteen vuoksi ollut potentiaalia, mutta lautakunta-aineisto ei kerro suuremmista kamppailuista. Kaiken kaikkiaan toimintaa kuvaa, että ainoa koko sotien välisen ajan lautakunnassa istunut jäsen oli ruotsinkielinen mutta kieliryhmien välistä yhteistyötä korostanut Gunnar Castrén.

Rakennustaiteen lautakunnassa korostui kaksikielisen Suomen Arkkitehtiliiton merkitys. Myös Suomen Taideteollisuusyhdistys ja vuodesta 1931 alkaen jäsenten nimittämisestä Arkkitehtiliiton lisäksi lausuntoja antanut Ornamo³⁰ olivat rakennustaidelautakunnalle olennaisia yhteistyötahoja, mutta keskeisin oli Arkkitehtiliitto. Sen ja lautakunnan kannanotot olivat usein samansuuntaisia, ja paikka paikoin lautakunta toimi kuin arkkitehtien etujärjestö,³¹ vaikka sen toimialaan lukeutuivat myös ”koristetaide” ja puutarhataide.³²

Draamallisessa lautakunnassa suorat järjestösiteet vaikuttivat muita aloja vähemmän toimintaan, vaikka sekä suomen- että ruotsinkieli-

siä näyttelijäliittoja kyllä konsultoitin jäsennimityksissä. Teattereiden keskusliittoina toimineisiin näyttämöiden liittoihin lautakunta piti etäisyyttä riippumatta siitä, oliko kyseessä porvarillinen Näyttämöiden Liitto vai Työväen Näyttämöiden Liitto. Valtion tulo- ja menoarvioon Työväen Näyttämöiden Liiton tuki listattiin ensi kertaa jo vuonna 1921 ja Suomen Näyttämöiden Liiton tuki vuonna 1923, mutta lautakunnissa ensimmäinen puolto kummankaan liiton avustushakemukselle annettiin vasta vuonna 1927.³³

Tärkein jäsenten nimeämisiä koskenut muutos tapahtui vuonna 1925, kun opetusministeriö muutti lautakuntien ohjesääntöä siltä osin, että jokaiseen lautakuntaan oli nimettävä viidenneksi jäseneksi ”työväen taideharrastuksia” edustanut henkilö. Kuvataidelautakunnan pöytäkirjojen mukaan aloite tähän tuli eduskunnalta. Ministeriö ilmoitti eduskunnan tahdon edelleen

29. *Työn Sävel* 4/1928; *Suomen Muusikerilehti* 6/1928; KA OPM KD 11/507 1929; 15/508 1937 Säveltaiteen lautakunnan toimintakertomukset 1928 ja 1936; Pentti Virrankoski (2004) *Heikki Klemetti. Elämäntyö ja henkilökuvaukset*. Helsinki: SKS.

30. Ornamo oli jo aiemmin jäsentensä kautta yksi kuvataiteen ja rakennustaiteen lautakuntien sidoryhmistä. Vuonna 1927 se anoi oikeutta nimittää edustajansa rakennustaiteen lautakuntaan. Hallitus hyväksyi pyynnön vuonna 1931. (Ornamon vuosikirja 1936, 10–11.) Tämän jälkeen Ornamon sidokset kuvataiteen lautakuntaan heikkenivät.

31. Vrt. esim. rakennustaidelk:n vuosien 1919 ja 1920 toimintakertomuksien linjauksia maaseutukirkkojen rakentamisesta (KA OPM KD 27/565 1920; 47/579 1921) Suomen Arkkitehtiliiton virallisessa äänenkannattajassa ilmaistuihin liiton näkemyksiin (ks. *Arkitekten* 6–9/1918, 74–79).

32. Esimerkiksi vuotuinen palkintosumma varattiin jo vuonna 1919 suunnattavaksi arkkitehdeille, puutarhataiteilijoille ja taideteollisuuden edustajille (KA, OPM KD 27/565 1920).

33. Jenni Varho (2009) *Suomen valtion taiderahoitus vuosina 1919–1939*, julkaisematon käsikirjoitus, Jyväskylän yliopisto: Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma, Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos; *Työväen Näyttämötaide* 11/1922, 228; KA OPM KD 18/494 1924; 4/500 1925; 16a/503 1925; 50/544 1926; 26/536 1928; 7/512 1930 Draamallisen taiteen toimintakertomukset 1922–1925, 1927, 1929.

lautakunnille, jotka sitten saivat tehdä itse ehdotuksensa uusista jäsenistä.³⁴ Ministeriöllä oli valta hyväksyä tai hylätä lautakuntien ehdotukset, mutta käytännössä ne valmisteltiin heti sellaisiksi, ettei tarvetta muutoksiin nähty. Uudet jäsenet³⁵ eivät muuttaneet merkittävästi lautakuntien toimintaa.

Suuri osa työväestöä lautakunnissa edustaneista jäsenistä ei ollut näkyviä puoluepolitiikkoja tai vasemmistoaktiiveja, mutta kuvataidelautakunta oli tässä suhteessa poikkeus. Sen työväestöä edustaneisiin jäseniin lukeutui sosiaalidemokraatteja (Hannes Ryömä, Julius Ailio, Jaakko Keto), joiden meriitit olivat luonteeltaan selvästi enemmän poliittisia kuin taiteellisia.³⁶ Lautakuntatoimintaan osallistuminen avasi heille – maltillisen (oikeisto)vasemmiston edustajille – jalansijaa vasemmistolta aiemmin pitkälti suljetun ja leimallisesti porvarillisen kulttuurisen vallan piiriin.

1920-luvun jälkipuoliskolta alkaen käytiin muutamaan otteeseen keskustelua siitä, kenellä oli oikeus lausua mielipiteensä jäsennimityksistä. Vuosien mittaan perustettiin monia sellaisia järjestöjä,³⁷ joita lautakuntien työ väistämättä kosketti. Joillekin niistä reitti vaikutusvallan ytimeen aukesi kivutta (vrt. Säveltaiteilijain Liito, Suomen Arkkitehtiliitto, Suomen Ruotsinkielinen Kirjailijaliitto), mutta toiset pääsivät vaikuttamaan päätösten tekoon (Ornamo) tai edes toimimaan keskusteluyhteyteen (esim. Suomen Näytelmäkirjailijaliitto) vasta sinnikkään yrittämisen jälkeen, jos sittenkään.

Vuonna 1918 lautakuntiin nimetyistä 25 henkilöstä 8 istui niissä edelleen 1930-luvun alussa. Koko 1930-luvun mittaan lautakuntiin nimettiin vain 20 uutta jäsentä, ja koko sotienvälisellä jaksolla uudet jäsenet rekrytoitiin toistuvasti samoista piireistä. Lautakunnissa aloittaneiden jäsenten myötä vahvistetut, jo silloin vanhaan käytäntöön sekä henkilösuhteisiin perustuneet sidosryhmäsuhteet säilyivät eheinä, eikä uusien ryhmittymien edustajia laskettu helposti sisäpiiriin. Lautakuntien keskeisimpinä vertaisryhmit-

tyminä siis pysyivät koko jakson ne tahot, jotka toimintaa perustettaessa olivat vahvimpia ja saivat tuolloin vahvuutensa mukaisen asemansa liitettyä osaksi koko toimintamallia. Ei olekaan yllättävää, että poliittisen tilanteen muututtua toisen maailmansodan jälkeen vasemmisto halusi uudistaa lautakuntajärjestelmää.³⁸

Taiteellisia ja kansallisia laatukriteerejä

Jäsenten vähäinen vaihtuvuus oli olennaista lautakuntien omaksumien toimintalinjojen jatkuvuuden kannalta. Käytännössä lautakunnat nostivat esiin valikoituja sisältöjä ja tekijöitä, ottivat kantaa lainsäädäntöön, asettuivat välittäjiksi

34. KA OPM Valtion taidelautakunnat, kuvataideltk. 5.4. 1925.; ks. myös Tuomikoski 1977, 58

35. Vuonna 1925 nimettiin uusina jäseninä kirjallisuuslautakuntaan Jaakko Kemilä (alias Osmo Orjanheimo), säveltaiteen lautakuntaan Väinö Pesola, draamallisen taiteen lautakuntaan Hannes Ryömä, kuvaamataiteen lautakuntaan Julius Ailio ja rakennustaiteen lautakuntaan Paa-vo Tynell (KA OPM KD 25/536 1926; KD 50/544 1926; KD 31/568 1926; Valtion taidelautakunnat, kirjallisuusltk:n ptk. 3.3.1925/Liite A 1; kuvataideltk:n ptk. 5.4.1925; Opm kuvataideltk:lle 14.4.1924).

36. Mikko Uola (2000) 'Ryömä, Hannes', *Kansallisbiografia – Biografiakeskus*, SKS, <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/693/> (viitattu 15.2.2010); Veli-Matti Autio (1999) 'Ailio, Julius', *Kansallisbiografia – Biografiakeskus*, SKS, <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/693/> (viitattu 23.2.2010). Ailio oli poissa lautakunnan kokouksista vuonna 1927, jolloin hän istui opetusministerinä Tannerin hallituksessa. Hänelle ei nimetty sijaista poissaolon ajaksi, vaikka muuten näin oli yleensä tapana toimia lyhyempienkin poissaolojen kohdalla. Myös Ailiota lautakuntajäsenenä seurannut Jaakko Keto ylti ministeriksi vuonna 1937. Hänkin oli ministerikautensa aikana sivussa lautakunnan toiminnasta.

37. Suomen Kirjailijaliitto perustettiin vuonna 1897, Suomen Kuvanveistäjäliitto 1910, Ornamo 1911, Suomen Näyttelijäliitto 1913, Suomen Säveltaiteilijain Liitto 1917, Suomen Ruotsinkielinen Näyttelijäliitto 1917, Suomen Muusikeriliitto 1917, Suomen Arkkitehtiliitto 1918, Suomen Ruotsinkielinen Kirjailijaliitto 1919, Suomen Näytelmäkirjailijaliitto 1921, Suomen Taidemaalari-liitto 1929, Suomen Graafillisten Taiteilijain Liitto 1931 ja Suomen Tanssitaiteilijain Liitto 1935.

38. Tuomikoski (1977a) 59; Hanna Korsberg (2004) *Vallankumousta lunastamassa. Valtion teatterikomitea 1945–1946*, Helsinki: Like.

edustamiensa alojen ja valtion suhteissa ja valvoivat laatuksymyksiä. Taiteellista laatua koskeneilla päätöksillään ne vaikuttivat taidealojen ja ammattitaiteilijuiden tunnusmerkkeihin sekä kansallisen kulttuurin määreisiin. Arviointikriteerit konkretisoituivat yksittäisten jäsenten näkemyksissä, joissa heijastuivat heidän vertaisryhmiensä intressit.³⁹

Esimerkiksi säveltaiteen lautakunnan jäsenen tiivis suhde Säveltaiteilijain liittoon näkyi siten, että esiintyvät taiteilijat sivuutettiin niin lautakuntajäseniä nimettäessä kuin järjestötaison tukia jaettaessa – ammattimuusikkojen vuonna 1917 perustamalla Suomen Muusikeriliitolla ei ollut lautakunnan tekemisiin sanansijaa. Pääasiassa klassisen musiikin säveltäjistä koostunut lautakunta profiloiti toiminta-alaansa ”korkeimman säveltaiteen”, sinfoniamusiikin, kautta. Taiteilijakohtaisia apurahoja myönnettiin sekä klassista musiikkia esittävälle muusikoille että säveltäjille, ja suurimmat eläkkeet ohjattiin säveltäjille. Lähes ensi töikseen lautakunta esitti – omasta aloitteestaan – oman jäsenensä Sibeliuksen eläkkeen korottamista, ja heti 1920-luvun alussa korotuksista huolehdittiin myös Kajanuksen ja Melartinin kohdalla. Jäsenelleen Erik Furuhjelmille lautakunta esitti täysin uutta eläkettä. Kriitikko Katila oli siten ainoa vuonna 1918 aloittaneen lautakunnan omista jäsenistä, jolle se ei esittänyt eläkettä tai eläkkeen korotusta.⁴⁰ Jääviyksistä ei näissä yhteyksissä keskusteltu.

Vastaavaa henkeä ilmensi lautakuntien suhde uusiin taidealoihin, joita edustaneiden hakijoiden sijoittaminen perinteisten taidealojen mukaan koostettujen lautakuntien toimintaan ei ollut lainkaan itsestään selvää. Hyvän esimerkin tarjoaa kuvaamataiteen lautakunnassa vuonna 1921 käyty keskustelu suhtautumisesta koristetaiteilijoihin: ”Kahden – – koristetaiteilijan⁴¹ palkitsemista vastaan pani – – [Sigurd] Frosterus periaatteellisesti vastalauseensa, sillä hänen mukaansa jaettavat varat oli tarkoitettu yksinomaan varsinaisia kuvataiteilijoita varten.” Lopputuloksena lautakunta päätti toistaa jo

vuonna 1918 ensi kertaa tehdyn pyynnön saada valtiolta lisämäärärahaa, joka ”vuosittain jaettaisiin koristetaiteilijoille, jotka eivät kuulu kuvaamataide- ja rakennustaidelautakunnan piiriin”. Ministeriö hylkäsi esityksen.⁴² Samaan tapaan suhtauduttiin myöhemmin valokuvaukseen, kun kuvataidelautakunta joutui ottamaan kantaa Suomen Kameraseurojen Liiton hakemukseen vuonna 1934:

”Lautakunta ei katso valokuvauksen, niin taiteellisesti vaikuttavaksi kuin valokuvaus voidaankin kehittää, kuuluvan siihen vapaiden taiteiden alaan, jota lautakunta edustaa. Tämän vuoksi lautakunnan mielestä – – lausunto voitaneen saada ehkä mieluummin Rakennustaidelautakunnalta, jonka käsittelypiiriin koristetaidekin kuuluu.”⁴³

Eri alojen paikkaa koskevat neuvottelut osoittavat taidealojen välisten rajanvetojen sopimustenvaraisuuden. Rajojen uudelleenvetäminen ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä neuvottelutilanteissa uusia aloja edustaneiden ryhmittymien oli vakiintuneita tahoja vaikeampaa saada intressejään esiin.

Kansallisen taiteen ja kulttuurin tukeminen on yksi suomalaisen kulttuuripolitiikan ydinkysymyksiä ja se on pysynyt sellaisena 1800-luvulta alkaen.⁴⁴ Myös taidelautakunnissa kansallista si-

39. Sokka & Kangas (2007) 193–197. Lautakuntajäsenten taustojen vaikutusta niiden tekemisiin valintoihin voi verrata Siisiäisen (2001, 17) määritelmään symbolisesta vallankäytöstä: ”toimijat havaitsevat ja hahmottavat maailmaa sisäistämällään, hallitsevien rakenteiden implikoimilla kategorioilla ja luokituksilla ja sitä kautta saattavat mahdollistaa niiden jatkuvuuden”.

40. KA OPM KD 29/565; 25/575 1921; 29/547 1922, Säveltaidelautakunnan toimintakertomukset 17.9.1918–1.1.1920, 1921 ja 1922.

41. Kyseessä olivat Bruno Tuukkanen ja Arttu Brummer-Korvenkontio.

42. Kuvataideltk. 12.10.1918/Liite 2; 21.5.1921; 21.9.1921.

43. Kuvataideltk. 23.3.1934/Liite 2, kuvataideltk. opm:lle.

44. Ilkka Heiskanen (1994) ”Kulttuuripolitiikan pitkät linjat: kansallisen kulttuurin prototyypistä hyvinvointival-

sältöä rajattiin aktiivisesti. Kansallisuusaatetta tukeva sisältö saattoi riittää tuen puoltamiseen jopa ohi muutoin painotetun taiteellisen laadun. Hyvän esimerkin tarjoaa Juhani Ahon perustelu Santeri Ivalon eläkkeelle vuonna 1920:

”Vaikkeivät nämä teokset täytäkään korkeimpia taiteellisia vaatimuksia, – –, vaikka luonteenkuvaus ei mene syvälle ja vaikei niissä näy tositaidetta elävöittävää persoonallista näkemystä, korvaa nämä puutteet kuitenkin Ivalon teosten isänmaallinen henki, niiden romanttisuudesta vapaa sisältö, ja niiden varsinkin nuorisoa opettava ja kasvattava merkitys.”⁴⁵

Myös muissa lautakunnissa pidettiin isänmaallista työtä arvossa.⁴⁶ Perusporvarillinen isänmaallisuus ei sanellut kaikkea taiteellisen laadun arviointia, mutta sillä oli vaikutusta – joskus ohi taiteellisen laadun, mutta useimmiten yhdistetynä laatuarvioihin. Samalla linjattiin suomalais-kansallisen kulttuurin määreitä ja nostettiin soveltuvia taiteilijoita kansallisen kuvaston tuottajiksi. Kokonaisuuden kannalta on silti tärkeää, että samanaikaisesti kyettiin tiukan ammattitaiteseen rajautumisen puitteissa osoittamaan tukea myös modernisteille ja uusien taidevirtausten edustajille, jopa 1930-luvun alun poliittisen oikeistosuuntauksen aikaan.⁴⁷

Kuvataidelautakunnan ja rakennustaiteen lautakunnan puheenjohtajien J. J. Tikkanen ja Armas Lindegrenin vuonna 1924 allekirjoittama anomus ylimääräisen 100 000 markan myöntämiseksi kuvanveistäjä Väinö Aaltoselle on hyvä esimerkki tunnistetun taiteellisen laadun ja kansallisen sisällön yhdistämisestä:

”Se olisi käsittääksemme katsottava myöskin kunniakkaaksi kehotuspalkinnoksi tälle työ kautensa parhaimmassa iässä olevalle ja siksi juuri nyt laajaa työskentelymahdollisuutta tarvitsevalle taiteilijallemme, jolle hänen isänmaalliansakin on väijäämätön velvollisuus tarjota hoivaansa ja tukeaan kehottavasti ja kannustavasti.”⁴⁸

Suhtautumista Aaltoseen tässä vaiheessa kuvaa se, että kuvataidelautakunta asetti hänen avustamisensa etusijalle ennen Gallénin *Tuonelan joella* -teoksen lunastamista valtion kokoelmiin. Kun tukea ei silti ministeriöstä järjestynyt, käytti lautakunta sitä perusteena ajaessaan myöhemmin samana vuonna Aaltosta Paavo Nurmen patsaan tekijäksi ilman kilpailun järjestämistä.⁴⁹

Suhde vasemmistoon

Lautakuntien edustamille aloille niiden valta näyttäytyi ennen kaikkea laatukriteerien soveltamisena. Tiiviit järjestösiteet lujittivat taidealojen uskoa laatukriteerien pätevyYTEEN. Vähiten luottamusta lautakuntia kohtaan tunnettiin vasemmistossa, jonka eturyhmittymiä ei työväestöä edustaneista lautakuntajäsenistä huolimatta päästetty vaikuttamaan jäsenten nimeämisiin eikä niillä ollut laajempia siteitä lautakuntiin muutakaan kautta.

Muutamissa työväenjärjestöjen lehdissä (*Työn Sävel*, *Työväen Musiikkilehti*, *Työväen Näyttämölehti*) julkaistuissa kirjoituksissa lautakuntien toimissaan korostaman ”taidetta taiteen

---

tiollisen kulttuuripolitiikan kautta kohti uutta – kenties monikansallista kulttuuria”, *Hyvinvointikatsaus* 1994: 2, 6–9; Anita Kangas (1999) ’Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet’, teoksessa Anita Kangas & Juha Virkki (toim.) *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*, Jyväskylä: SoPhi.

45. Kirjallisuusltk. 9.4.1920/Liite A.

46. Esim. kuvataideltk. 26.10.1928/Liite 5, ltk. ministeriölle: ”– – Suomessa on aivan erityiset sekä isänmaalliskansalliset että valtiolliset velvollisuudet koettaa sivistyksellisessä suhteessa ylläpitää mitä läheisintä vuorovaikutusta veljeskansaa virolaisten kanssa.”

47. Esimerkiksi modernistirunoilija Barbro Mörne sai valtionpalkinnon vuonna 1928 ja ekspressionisti Mikko Carlstedt useita kuvataideapurahoja. 1930-luvulla Toivo Pekkanen sai valtionpalkinnon peräti viisi kertaa, vuosina 1930, –33, –35, –36, ja –38. (Kirjallisuusltk. 12.5.1928; 6.5.1930; 29.5.1933; 10.5.1935; 8.5.1936; 12.5.1938; kuvataideltk. 19.1.1920; 11.5.1921; 27.4.1922.)

48. Kuvataideltk. 9.4.1924/Liite 5, kirje opetusministeriölle 16.4.1924.

49. Kuvataideltk. 12.5.1924; 25.9.1924/Liite 1, ltk. opetusministeriölle 25.9.1924.

vuoksi” -ajattelun⁵⁰ katsottiin peittävän alleen sosiaaliset ja poliittiset valtatekijät.⁵¹ Lehdistä onkin helppo löytää harjoitetun taidepolitiikan kritiikkiä. Esimerkin tarjoaa ote *Työn Sävelessä* vuonna 1925 julkaistusta kirjoituksesta:

”Kuinka taidetta työväestölle saadaan, on hiukan pulmallisempi kysymys, mutta ei kuitenkaan sellainen, ettei siihen voitaisi myönteistä vastausta löytää. Valtio, jonka velvollisuus ensisijassa olisi näitä pyyteitä tukea raha-avustuksillaan, suhtautuu nykyisin työväen laitoksiin kuin vieraaseen koiraan, mille heitetään pieni luupala siinä mielessä, että päästäisiin siitä eroon. Samoin on kunnallisten avustusten laita.”⁵²

Itse lehteä julkaissut järjestö, Työväen Musiikki-liitto, sai kirjoituksen aikaan suurimman osan (45 000 markkaa vuodessa) kaikista tuloistaan valtiolta. Lautakuntia ajatellen on olennaista, että tuo tuki järjestyi eduskunnan sivistysvaliokunnassa toimineiden sosiaalidemokraattien aloitteesta, ei säveltaiteen lautakunnan kautta. Liitto yritti saada 1920-luvulla tukea myös muualta hakien mm. moneen kertaan avustusta Korvelinin säätiöltä mutta jäi aina ilman. Eduskunnan lisäksi tukea sille osoitti vain Osuustukku-kauppa (OTK), joka tuki säännöllisesti myös Työväen Näyttämöiden Liittoa.⁵³

Eduskunnan päätöksistä riippuneet resurssit ja lainsäädäntö sekä ministeriön valvonta rajasivat taidelautakuntien toimintamahdollisuuksia. Eduskunnassa kansanvalistustehtävän omaksunut sivistyneistö lukeutui pääasiassa oikeistoon. Sen edustajat olivat kuitenkin suhteellisen passiivisia taidealoitteiden tekijöinä; lautakuntien aineiston perusteella on perusteltua kysyä, eikö tarvetta muutoksiin nähty. Sosiaalidemokraatit olivat vuoden 1929 vaaleja lukuun ottamatta koko sotien välisen jakson eduskunnan suurin yksittäinen ryhmä, joka teki myös eniten taidetta koskeneita aloitteita (40 prosenttia kaikista). Kaikissa puoleryhmissä taidetta koskeneiden aloitteiden tekoa selittivät paljon järjestösidok-

set. Etenkin sosiaalidemokraatit ajoivat parannusta vallitsevaan tilanteeseen käyttäen omia kulttuuri- ja taidejärjestöjään, joiden kautta tavoiteltiin kansansivistystä työväestön omista lähtökohdista käsin. Koulutus- ja sivistyspolitiikasta oli kiinnostunut myös Maalaisliitto, mutta taidekysymyksissä sen edustajat olivat konservatiivisen pidättyväisiä tai jopa taidevastaisia.⁵⁴

Lautakunnat saattoivat ottaa omaehtoisesti poliittiset voimasuhteet huomioon tai vaihtoehtoisesti eduskunta käytti valtaansa puuttuen suoraan lautakuntien päätöksiin. Etupainotteisesta puoluepoliittisiin suhdanteisiin varautumisesta parhaan esimerkin tarjoaa kiitettävän tarkasti valmistelevia muistiinpanoja tehnyt kirjallisuuden lautakunnan puheenjohtajana Juhani Aho. Hän puolusti vuonna 1920 eläkettä Ilmari Kiannelle vedoten ”eduskuntapiireihin” ja esitti samalla keskustalaiseksi lukemansa Kiannon vastapainoksi – ”jotta eduskunnassa ei tulisi ongelmia” – eläkettä myös sosialistille, joista soveltuvimmaksi hän luki Konrad Lehtimäen.⁵⁵ Vaikka tälle ei sillä erää eläkettä suotukaan, osoittavat perustelut Ahon tienneen tarkkaan, että määrärahat riippuivat eduskunnan päätöksistä. Lisäksi ne kertovat 1920-luvun taitteen olleen aikaa, jolloin puoluepoliittisia suhteita seurattiin hyvin herkästi:

”Olen kauan ollut epäilevällä kannalla Kiannon suhteen, mutta tullut yhä enemmän taipuvaiseksi nyt ehdottamaan hänelle eläkettä, jota Suomen Kirjailijaliitto on hänelle puoltanut, jota laajalle levinnyt mielipide m. m. vaikutusvaltaisissa eduskuntapiireissä toivoo hänelle annettavaksi. – Oikeastaanhan meidän ei kirjallisena asian-tuntijaelimenä tulisi ottaa huomioon muita kuin puhtaasti kirjallisia lähtökohtia, mutta kun on vaikea missään asiassa kokonaan päästä tulemasta sekoitetuksi politiikkaan, – , täytyy meidän resignoida – , valiten kahdesta pahasta vähemmän paha. En tiedä muuten – ja asetan sen lautakunnan harkittavaksi, emmekö, – , voisi perustella sitä juuri näillä syillä, s. o. sillä, että hän on ainoa sosialistiseen

luokkaan kuuluva kirjailija, joka voi tulla kysymykseen.”⁵⁶

Eduskunnan jälkikäteiskontrolli oli suurinta draamallisen lautakunnan kohdalla, jonka alalla toimi kautta maan aktiivisia työväenteattereita. Lautakunnan käsittelyyn tuli jo 20-luvun mittaan kymmenien teatterien hakemuksia ja tehtäväksi esitys yli kahden miljoonan markan jakamisesta vuodessa. Kun vuonna 1927 alettiin vielä jakaa raha-arpajaisvaroja taiteen tueksi,⁵⁷ kiinnostus teattereiden tukemiseen ei ainakaan vähentynyt eduskunnassa – etenkin kun lautakunnan sisäistämässä laatukriteereissä oli ristivetoa vasemmiston toiveisiin nähden. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka päätöksenteon siirto erityisasiantuntijoille ehkä häivyttää valintatilanteiden poliittisuutta näkyvistä, mutta ei suinkaan poista sitä.

Draamallinen lautakunta itse korosti tekevänsä päätöksensä puhtaasti taiteellisin kriteerein eikä hyväksynyt esitystensä sormeilua ministeriössä ja eduskunnassa, mutta eduskunta pakotti sen 1920-luvun alussa muuttamaan esityksiään työväenteattereita suosivampaan suuntaan. Vielä vuoden 1919 jakoesitystä tehdessään lautakunta päätyi hakijoiden joukossa olleiden työväenteattereihin suhteen kantaan, jonka mukaan ”on epätodennäköistä tokko niitä voidaan vakinaisiin teattereihin lukea” eikä esittänyt niille tukea.⁵⁸ Seuraavana vuonna lautakunta saattoi todeta, että sen tekemää esitystä ei ollut hyväksytty sellaisenaan, vaan lopulliseen tukilistaan oli tehty muutoksia ja ”[e]duskunta oli siis huolehtinut maaseudun työväenteattereista”.⁵⁹ Edelleen seuraavana vuonna (1921) lautakunta katsoi silti, ettei voinut pitää työväenteattereita varsinaisina ammattiteattereina ja teki esityksensä jälleen tämän näkemyksen mukaan. Esitystä muutettiin taas ja maaseudun työväenteattereita nostettiin lopulliselle tukilistalle.⁶⁰

Lopulta lautakunta osoitti oppivaisuutensa ja sisäisti 1920-luvun mittaan linjan, jonka mukaisesti listasi oma-aloitteisesti työväenteattereita

tukiesityksiinsä. Vuonna 1928 se jo kirjelmöi ministeriölle todeten haluavansa ”parhaansa mukaan tyydyttää työväenteattereiden vaatimuksia, erikoisesti semmoisten kuin Turun, Viipurin ja Jyväskylän, joiden tietää olevan suhteellisen korkealla tasolla”.⁶¹ Vuonna 1930 lautakunta oli jo peräti huolissaan muutoksista, jotka leikkasivat työväenteattereille tehtyjä esityksiä:

”Draamallisen taiteen asiantuntijalautakunta pyytää kunnioittaen esittää huolestumisensa niiden muutosten johdosta, jotka Opetusministeriö teki viimeiseen raha-arpajaisten voittovaroja koskevaan jakoehdotukseen. Summat, joita muutokset koskevat, eivät ole suuria, mutta lautakunta, joskin se jakoehdotuksia laatiessaan on pitänyt silmällä yksinomaan taiteellisia ja sivistyksellisiä näkökohtia, pelkää draamalliselle taiteelle koituvan haittaa siitä, että työväen-

50. Ajatus tukeutui käsitykseen esteettisten (ja sellaisina epäpoliittisiksi luokiteltujen) arvojen määrittämisen taiteen autonomisesta asemasta yhteiskunnan muihin sektoreihin nähden.

51. Esim. *Työn Sävel* 10/1928, 168; *Työväen Näyttämötaide* 7–8/1922, 141.

52. *Työn Sävel* 6/1925, 91.

53. *Työn Sävel* 2/1925, 32; 2/1926, 36; *Työväen Musiikki-lehti* 11/1929, 207; *Työväen Näyttämötaide* 10/1926, 171; 11/1925, 233.

54. Ks. Tuomikoski (1977) 150–151, 165, 272–277.

55. Lehtimäki oli ollut SDP:n kansanedustaja vuosina 1911–14 sekä 1917 ja SDP:n puolueuuevoston jäsen, mutta ei ollut enää itsenäistymisen jälkeen puoluepoliittisesti aktiivinen.

56. Kirjallisuusltk. 9.4.1920 / Liite A (alleviivaus alkupeiräinen).

57. KA OPM KD 26/536 1928 draamallisen taiteen ltk:n toimintakertomus 1927.

58. KA OPM KD 31/565 1920 draamallisen taiteen ltk:n toimintakertomus 1918–1919.

59. KA OPM KD 46/579 1921 draamallisen taiteen ltk:n toimintakertomus 1920.

60. KA OPM KD 11/527 1923 draamallisen taiteen ltk:n toimintakertomus 1921.

61. KA OPM KD 26/536 1928, draamallinen lautakunta opetusministeriölle.

teattereille ehdotettuja määrärahoja pienennetään koska nuo teatterit edelleenkin edustavat erittäin suurta ja voimakasta harrastuspiiriä.⁶²

1930-luvulla lautakunta alkoi tavoitella ns. kaksoisteatterijärjestelmän⁶³ purkua, mutta vaikka yksittäisiä yhdistymisiä nähtiin, työväenteattereiden ja porvarillisten teattereiden rinnakkainen tuki jatkui vielä 1930-luvulla. Yhdistymisiä ajoi etenkin Ilmari Räsänen kuoltua lautakunnan puheenjohtajaksi nimetty K. S. Laurila. Työväenteattereita sinänsä tuettiin kyllä läpi vuosikymmenen, vaikka aika ajoin niitä epäiltiin poliittisesta agitoinnista. 1930-luvun alkupuoliskolla paikallisen Työväenyhdistyksen osallisuus Jyväskylän teatterin toimintaan johti Vaasan läänin maaherran päätökseen kumota Jyväskylän kaupungin-valtuuston teatterille myöntämä avustus; maaherra piti teatteria työväenyhdistyksen alaosastona ja siten riippuvaisena poliittisesta järjestöstä. Draamallisen lautakunnan vuoden 1935 toimintakertomuksessa todettiin kuitenkin, että suhdetta selvitettyä paljastui näyttämön toimineen ”aina itsenäisesti oman johtokuntansa alaisena, [työväen]yhdistyksen ’sekautuessa’ toimintaan vain sikäli, että se on maksanut näyttämön tuottamat tappiot”. Näin avustukselle ei ollut estettä ja teatteri kelpasi tukilistoille.⁶⁴

Työväenjärjestöihin lautakunnissa suhtauduttiin nuivasti. Esimerkiksi säveltaiteen lautakunta linjasi useaan otteeseen, että Työväen Musiikkiliiton toiminta oli harrastelijamaista ”kansansivistystyötä”, joka ei kuulunut *taidelautakuntien* toimintapiiriin. Vastaavissa tilanteissa saatettiin kuitenkin tukea porvarillista toimintaa, joka ei taiteellisen laadun kriteerein olisi mahtunut sen enempää ammattitaiteen piiriin. Niillä aloilla, joilla työväestöä edustaneita hakijoita ylipäänsä oli, heille alettiin 1930-luvun loppua kohden antaa useammin puoltavia lausuntoja.⁶⁵ Samaan aikaan keskusta-vasemmistoyhteistyö vahvistui puoluepolitiikassa.

Ammattilaisuus, intressiedustus ja perinteiset alat taidepolitiikan määreinä

Lautakuntien asiantuntija-asema rakennettiin nuoren tasavallan tarpeisiin. Taidelautakuntien kaltaisilla uusilla elimillä oli selvä rooli valtiokehityksessä. Kärjistäen voidaan todeta niiden valvoneen valtion etuja yhä eriytyneemmäksi kehityksessä toimintaympäristössä. Samalla lautakunnat loivat osaltaan pohjaa valtiohallinnon laajentamiselle ja hallintokäytänteiden ulottamiselle yhä yksilöidymmille aloille. Itse asiantuntijat valikoitiin nuorta valtiota ja sen hallintoa tukevassa eetoksessa: he lukeutuivat porvarillisen maailmankatsomuksen jakaneeseen ja kielikiistoihin useimmiten maltillisesti suhtautuneeseen pääkaupunkilaissivistyneistöön, josta suuri osa seurasi kansainvälisiä virtauksia – mutta suhtautui samalla myönteisesti kansallivaltion lujittamiseen ja suomalaiskansallisen kulttuurin kehittämiseen. Tausta vaikutti siihen, ketkä lautakunnat näkivät vertaisinaan ja kelpuuttivat mukaan sisältöjä arvottaviin keskinäisiin keskusteluihin.

Lautakuntien koostumus takasi jatkuvuutta yli itsenäisyyden ajan alun pyörteiden. Jäsenitöissä nuorsuomalaiselle puolueelle ominainen sivistysusko kohtasi ruotsinkielisen liberalismien perinteen ja konservatiivisen suomalaisliikkeen piirissä vakiintuneen konsensushakuisuuden. Hahmotelma oli elitistisen sivistysuuntautunut ja sosiaalisesti ylaluokkainen, mutta kattoi silti siinä määrin monia näkemyksiä edustaneita tahoja, että vältyttiin yksisilmäisimmiltä ylilyönneiltä ja toiminnan rajaamiselta niin poissulkevaksi (äärioikeistolaiseksi), että lautakuntien le-

62. KA OPM KD 35/519 1930, Yrjö Hirnin ja Ilmari Räsänen veikkausvoittovarojen jakoa koskeva kirjelmä opm:lle 22.12.1930.

63. Porvarillisten ja työväennäyttämöjen ylläpito rinnakkain samalla paikkakunnalla.

64. KA OPM KD 3/520 1936.

65. Esim. KA OPM KD 25/531 1923; 8/504 1925; 15/533 1928; 11/507 1929; 22/531 1938; 17/509 1939, Säveltaidelautakunnan toimintakertomukset 1922, 1924, 1927, 1928, 1937 ja 1938.

Työväen Näyttämötaide -lehdessä seurattiin tarkasti teatterien tukipäätöksiä. Lehden kansikuvana vuonna 1931 julkaistu otos Kusti Salan taiteilijajuhlanäytöksestä kertoo osuvasti ajan ilmapiiristä. Työväen Näyttämötaide 2 / 1931.

gitimateetti olisi laajemmassa mittakaavassa murentunut; myöskään vasemmiston kulttuuriaktiivien omassa piirissään ylläpitämä julkinen arvostelu ei riittänyt sen merkittävään heikentämiseen.

Vaikka poliittinen järjestelmä ja asiantuntijoiden hallinnoima ammatillinen alue kehittyivät selväpiirteisemmin toisistaan erilleen, yhteys niiden välillä säilyi ja se kyettiin tarvittaessa aktivoimaan. On perusteltua todeta yhtäältä parlamentarismien ja toisaalta edustuksellisen asiantuntemuksen käytön luoneen melko vakaata rakenteellista perustaa valtionhallinnon kehittämiseksi. Lautakuntien kiinteät sidosryhmäsuhteet ja laajasti käytetty mahdollisuus itsetäydennykseen jäseniä nimitettäessä tukivat pysyvyyttä, mutta eduskunnan valta ylsi myös asiantuntijaelimiin ja pakotti niitä avautumaan omia vertaisryhmäintressejään laajemmille kysymyksille. Näin muun muassa työväen organisoimaa kulttuuritoimintaa saatiin valtion tuen piiriin ja lautakuntien tunnistamaksi, vaikka lautakunnat suhtautuivat toimintaan varauksella. Tässä suhteessa työväenjärjestöt, etenkin Työväen Näyttämöiden Liitto ja Työväen Musiikkiliitto kykenivät tekemään ”myyräntyötä” kahdella rintamalla: ne tekivät toistuvasti hakemuksia eduskunnan päätöksistä riippuvaisille alojensa lautakunnille ja pyrkivät samaan aikaan vaikuttamaan suoraan eduskuntaan saadakseen tukea toiminnalleen.

Lautakuntien soveltamat laatuksiteerit palautuivat jäsenten asiantuntemusperustaan, jossa korostui heidän ammatti- ja koulutustaustansa. Tällä oli vaikutusta julkisten resurssien jakoon ja julkisesti tuettuun kansallisen kulttuurin kuvastoon, sillä laatuarvioita koplattiin yhteen kansallisen sisällön kanssa. Toiminnan perusta oli länsimaisten taideojen traditiossa ja sen mukaan nimettyjen lautakuntien edustamien alojen ammatillisuudessa. Käsitystään ammatillisuudesta lautakunnat vahvistivat yhteistyössä jatkuvasti tiukemmin organisoiduiksi ja hierarkkisemmiksi kehittyneiden taiteilijajärjestöjen

kanssa. Jaetut valtionpalkinnot, apurahat ja eläke-esitykset sekä laitosten ja yhdistysten tukilautakuntien loivat ammatillisen laadun määreitä ja muovasivat käsitystä lautakuntien edustamien taideojen parhaista piirteistä sekä niiden muita kulttuurisisältöjä korkeammasta statuksesta. Tarpeen vaatiessa asiantuntijat venyttivät omaksumiaan kriteereitä osoittaen poliittista tilannetajua – ja varmistivat omalle vertaisryhmälleen valta-aseman jatkuvuuden. Tässä kehyksessä toiminta oli ajan oloihin nähden suhteellisen konsensushakuista, mihin vaikutti osaltaan heti vuonna 1918 lautakuntiin valittu vahva ruotsinkielisten edustus.

Lautakuntien toiminta on osa suurempaa kuvaa Suomen valtiokeskeisestä hallinnosta ja valtion tiiviistä suhteista järjestökenttään. Taide- ja lautakuntien asema edustamiensa alojen ja valtion välissä tarjoaa oivan esimerkin siitä, miten erityisasiantuntijuutta kiinnitettiin osaksi hallintorakenteita. Lautakuntien aineiston perusteella alakohtaisen järjestäytymisen kautta kanavoitu intressiedustus liitettiin Suomessa osaksi hallintoa suhteellisen varhain. Nämä piirteet muistuttavat ruotsalaista kehitystä, jossa hallituksen nimittämät komiteatyypiset elimet ovat muovanneet koko institutionaalista toimintakehystä.⁶⁶

Taidelautakunnissa varattiin perinteisille, länsimaisille taideoille edelleen vaikuttava erityisasema julkisen kulttuuripolitiikan ytimessä. Toimintamalliin kiinnitetyt järjestöt ja vakiintuneisiin, porvariston määrittämiin kriteereihin sopivat yksilöt määriteltiin samalla vertaisemiksi kuin ne henkilöt, jotka edustivat muita aloja tai sidosryhmiä, ja joille ei suotu edes mahdollisuutta äänivaltaan. Tämä loi rakenteeseen heti alussa painetta edustuksellisuuden laajentamiseen sekä pohjaa syytöksille toiminnan elitistisestä luonteesta.

66. Vrt. myös Suomessa ja Ruotsissa käytetyn komitealaitoksen harvinaisuuden muualla Euroopassa (Rainio-Niemi 2010, 241). – *Sakarias Sokan nyt julkaistu artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*